

สุนทรียภาพในรสความจากกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล”
ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์*
Aesthetics in Literary Sentiments from the Prose Poetry
"Phaew Phan Than Nam Lai" by Naowarat Pongpaiboon

ปาริฉัตร พงษ์ศรี (Parichat Payungsri) *

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา

Doctor of Philosophy Program in Thai Language, Department of Thai Language, School of Liberal Arts,
University of Phayao

วรวรรณ ศรียาภัย (Warawat Sriyabhaya)

รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Associate Professor Dr., Department of Thai Language, School of Liberal Arts, University of Phayao

วรัญญา ยิ่งยงค์ศักดิ์ (Warunya Yingyongsak)

อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

A Full-time Lecturer, Department of Thai Language, School of Liberal Arts, University of Phayao

ปาริชาติ โพธิ์ (Parichart Pothi)

อาจารย์ ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

A Full-time Lecturer, Department of Thai Language, School of Liberal Arts, University of Phayao

E-mail: floralsandy@gmail.com

Received: March 31, 2025, Revised: May 6, 2025, Accepted: May 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโวหาร ภาพพจน์ และรสวรรณคดีในรสความจากกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีนิพนธ์ร้อยแก้ว จำนวน 36 ตอน การวิจัยครั้งนี้ได้นำทฤษฎีโวหาร ภาพพจน์ และรสวรรณคดีมาประมวลสังเคราะห์เป็นเกณฑ์ในการศึกษา ผลการการศึกษาพบว่า กวีนิพนธ์เรื่อง “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” มีโวหารปรากฏ 5 ลักษณะ คือ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร ภาพพจน์ ปรากฏ 11 ลักษณะ คือ อุปมา คำถามเชิงวาทศิลป์ อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน สมมุติภาวะ สัญลักษณ์ การแฝงนัย การอ้างถึง แนวเทียบ อุปนิเสธ และอุปมานิทัศน์ และรสวรรณคดีปรากฏ 8 รส ได้แก่ ศานตรส กรูณารส วีรรส อัทธรรส ภูยานกรรส พิภัสสรรส เราทรรส และศฤงคารรส สุนทรียภาพที่ปรากฏในงานประพันธ์ส่งผลให้ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” เป็นงานกวีนิพนธ์ร้อยแก้วที่มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์

คำสำคัญ: สุนทรียภาพ วรรณศิลป์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “กวีนิพนธ์ร่วมสมัยที่กวีมีสวนโมกขพลารามเป็นแรงบันดาลใจสร้างสรรค์: กลวิธีประกอบสร้างและสืบทอดปณิธาน” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Abstract

This research article aimed to study rhetoric, figures of speech, and literary sentiments in the prose poetry "Phaew Phan Than Nam Lai" (Whispering Through Flowing Streams) by Naowarat Pongpaiboon, which consists of 36 chapters. This research applied theories of rhetoric, figures of speech, and literary sentiments to synthesize criteria for the study. The results showed that the prose includes five types of rhetoric: narrative rhetoric, descriptive rhetoric, didactic rhetoric, exemplification rhetoric, and comparative rhetoric. There are 11 types of figures of speech: simile, rhetorical question, metaphor, personification, suppositional statement, symbolism, implication, allusion, parallelism, paradox, and allegory. The work has eight literary sentiments (Rasa): Santa, Karuna, Vira, Adbhuta, Bhayanaka, Bibhatsa, Raudra, and Shringara. The aesthetic elements that appear in the composition contribute to the prose poetry's valuable creative language.

Keywords: Aesthetics, Art of Writing, Naowarat Pongpaiboon

บทนำ

กวีนิพนธ์เป็นถ้อยกวีที่เรียงร้อยออกมาอย่างมีอรรถรส เป็นการสร้างสรรค์วรรณกรรมด้วยการเลือกสรรถ้อยคำอย่างประณีต มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในฐานะเป็นเครื่องบันเทิงใจหรือประกอบการในพิธีกรรมต่างๆ บางครั้งกวีนิพนธ์ยังทำหน้าที่เป็นปริศนาธรรมและให้ทายว่ากวีนิพนธ์เรื่องนั้นกำลังพูดถึงอะไร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเพลิดเพลินและลับสมองเป็นสิ่งที่สืบทอดจำกันมาแบบมุขปาฐะก่อนจะมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (นิตยา แก้วคัลณา, 2555, น. 99-100; ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2530, น. 12)

พระยาอนุমানราชชน (2531) อธิบายว่า เมื่อได้ยินคำว่า “กวีนิพนธ์ ใคร ๆ ก็ต้องนึกไปถึงหนังสือโคลงฉันท์กาพย์กลอน แต่หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ที่กล่าวนี้ที่แต่งเป็นร้อยแก้วก็มี เช่น สามก๊ก ราชชาธิราช เพราะฉะนั้นหนังสือที่เป็นกวีนิพนธ์จะต้องเป็นหนังสือที่แต่งดีมีความไพเราะ ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง” นอกจากนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, 2562) อธิบายไว้ว่า “กวีนิพนธ์ poetry เป็นลักษณะยอดเยี่ยมของวรรณคดี โดยมากแต่งเป็นคำร้อยกรอง verse คือ คำที่ผูกขึ้นตามฉันทลักษณ์ แต่คำร้อยกรองเป็นเพียงเครื่องประกอบกวีนิพนธ์เท่านั้น หาใช่แก่นสารของกวีนิพนธ์ไม่ และกวีนิพนธ์ที่เป็นคำร้อยแก้ว prose ก็มีเหมือนกัน ลักษณะของกวีนิพนธ์อยู่ที่การแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างซาบซึ้งให้สะท้อนใจ”

สำหรับกวีนิพนธ์ที่เป็นคำร้อยแก้วนั้น นิตยา แก้วคัลณา (2556) ยังกล่าวไว้ด้วยว่า “ร้อยแก้วเป็นงานประพันธ์ประเภทหนึ่งของไทย ในความหมายของร้อยแก้วที่ตรงกับคำว่า prose นั้น มีทั้งร้อยแก้วที่เป็นความเรียงใช้บันทึกข้อเท็จจริงและเหตุการณ์สำคัญอย่างในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติกับร้อยแก้วที่มุ่งผลทางสุนทรียะที่เรียกว่า ร้อยแก้วกวีนิพนธ์ (poetic prose) กล่าวคือ เป็นร้อยแก้วที่มีเลือกสรร ตกแต่ง ประดับประดา ถ้อยคำเชิงกวีที่มีใช้สัมผัสภายในวรรคและระหว่างวรรคคล้ายร้อยยาวแต่มีอิสระในการประพันธ์มากกว่า มีเนื้อความทั้งการแสดงผล และเร้าอารมณ์ มักปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนา เช่น เถภูมิกถา พระปฐมสมโพธิกถา มลิลิตปัญหา”

กวีนิพนธ์ไพเราะจากลีลาภาษาถ่ายทอดออกมาเป็นโวหารการประพันธ์ แฝงนัยตรงและนัยแฝงเร้นไว้ในภาพพจน์ให้ผู้อ่านตีความ อีกทั้งยังมีวรรณคดีที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่านทำให้กวีนิพนธ์แทรกกลิ้งลงในจิตใจของมนุษย์ได้ดีกว่างานประพันธ์ชนิดอื่น (สันติ ทิพนา, 2566, น. 163) สรียกานต์ ยี่เก็งเอี่ยม (2564) กล่าวว่า กวีนิพนธ์ในอดีตเปรียบได้กับงานวิจิตรศิลป์ กวีมักให้ความสำคัญกับสุนทรียภาพ เช่น ความงามด้านคำ ความงามด้านเสียง ความงามด้านภาพพจน์การเปรียบเทียบ ทำให้เห็นถึงความพิถีพิถันและชั้นเชิงของกวีที่ได้นำเสนอผ่านกวีนิพนธ์ทั้งวรรณคดีราชสำนัก วรรณคดีชาวบ้าน ตลอดจนวรรณกรรมชาดก

แนวความคิดข้างต้นยังสัมพันธ์กับ ปราโมทย์ ชูเดช (2549) ที่กล่าวไว้ว่า ภาพพจน์และวรรณคดีเป็นสุนทรียะประเภทหนึ่ง คือมีความงามทางภาษา กวีจะใช้ภาพพจน์เพื่อเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ส่วนวรรณคดีนั้นเป็นลีลาแห่งความงามของการใช้คำเพื่อสื่ออารมณ์ วรรณคดีจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่จะทำให้กวีนิพนธ์ไพเราะ มีสุนทรียะของคำและความหมาย สามารถสื่อสารกับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี ดังที่ กุสุมา รักษมณี (2549) กล่าวว่า รส คือปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้อารมณ์ที่กวีถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี สอดคล้องกับ อารยา ธิรมงคลจิต (2561) ที่กล่าวไว้ว่า รสและลีลาในวรรณคดีจะมีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งในการแต่งคำประพันธ์ให้ดีเด่นถึงขั้นวรรณศิลป์ก็คือ วรรณคดี นั้นเอง

“ແ່ວຜ່ານຮາຣນ້ຳໄລ” คือ กวีนิพนธ์ร้อยแก้วผลงานการประพันธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี พ.ศ. 2536 ผู้ชื่นชอบการแต่งโคลงกลอน ชอบดนตรีไทยมาตั้งแต่เยาว์วัย ขณะที่เนาวรัตน์กำลังศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนวิสุทธรังษีอยู่นั้น เนาวรัตน์ได้พบโคลงสี่ที่บิดาเขียนไว้เมื่อยังหนุ่ม จึงเกิดแรงบันดาลใจเขียนโคลงส่งไปลงหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และเริ่มเขียนกลอนเมื่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5-6 และเขียนจริงจังช่วงที่เรียนคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีผลงานวรรณกรรมสร้างสรรค์รวมเล่มไม่น้อยกว่า 40 เรื่อง

ผลงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เริ่มได้รับรางวัลเมื่อปี พ.ศ. 2516 จากบทกวี "อาทิตย์ถึงจันทร์" โดยได้รับรางวัลชมเชยพิเศษ วรรณกรรมของธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) พ.ศ. 2521 บทกวี "ซักไม้ชนเมือง" ได้รับรางวัลดีเด่นจากงานสัปดาห์หนังสือ พ.ศ. 2523 บทกวี "เพียงความเคลื่อนไหว" ได้รับรางวัลซีไรต์ พ.ศ. 2537 บทกวี "เพลงขลุ่ยผิว" ได้รับรางวัลดีเด่นจากงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2527 บทกวี "ก.ข.ซับซ้อน" ได้รับรางวัลดีเด่นจากงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ แต่งร่วมกับ วีระศักดิ์ ชุขันธิน ครั้น พ.ศ. 2536 เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้รับยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ และได้รับการยกย่องในวาระอื่นๆ อีกหลายวาระ

“ແ່ວຜ່ານຮາຣນ້ຳໄລ” เป็นวรรณกรรมกวีนิพนธ์สารคดีความเรียงจำนวน 36 เรื่อง เป็นบันทึกธรรมทัศน์ระหว่างอุปสมบทและถือธุดงค์ไปสวนโมกขพลาราม วัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปี พ.ศ. 2510-2511 สร้างสรรค์และพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อ ปี พ.ศ. 2529 “ในวาระครบรอบอายุ 80 ปีของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุปีนี้ นับเป็นโอกาสดียิ่งที่ผู้รู้ทั้งหลายร่วมใจกันจัดงาน ดังเรียกว่างาน “ธรรมสมโภช” ครั้งนี้ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระคุณของท่านอาจารย์พุทธทาส “ແ່ວຜ່ານຮາຣນ້ຳໄລ” เล่มนี้ขอบูชาเพื่อเป็นธรรมสมโภช 80 รอบชนมาຍຸຂອງທ່ານອາຈານຢຸທຸທາສກິກຊຸ” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, คำนำ น. 5)

ແ່ວຜ່ານຮາຣນ້ຳໄລได้รับคัดเลือกเป็นหนังสืออ่านนอกเวลาวิชาภาษาไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2532 เป็นงานเขียนที่มีคุณค่าและมีสาระประโยชน์เหมาะกับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่เพียงแต่เหมาะกับนักเรียนมัธยมปลายเท่านั้น แต่ยังเป็นงานเขียนที่สะท้อนถึงการปฏิบัติเพื่อหยั่งรู้ธรรมชาติภายนอกเพื่อเข้าใจธรรมชาติภายในแห่งตัวตน ที่อ่านง่ายเข้าใจง่ายมุ่งตรงสู่แก่นแห่งสัจธรรมในพระพุทธศาสนา (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 9) ที่ทำให้ผู้อ่าน “มีความสบายใจ, สบายไปด้วยซาบซึ่งในธรรมไปด้วยกันกับผู้แต่ง...การที่กวีเข้าถึง

พุทธธรรม, แล้วระบายความรู้สึกในธรรมออกมาด้วยอารมณ์ และด้วยสมรรถนะทางกวี, เป็นผลดีอย่างยิ่งต่อผู้อ่านพานพบ, ทำให้บันเทิงใจในธรรมไปด้วย” ดังคำนิยมของสัญญา ธรรมศักดิ์ (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 3)

กลวิธีทางภาษาวรรณศิลป์ในเนื้อหาตัวบทในกวีนิพนธ์ เรื่อง “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ประกอบไปด้วย การใช้โวหาร การใช้ภาพพจน์ การใช้สรวรรณคดี นำเสนอไว้อย่างหลากหลายในแต่ละตอน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจและประสงค์จะศึกษา โวหาร ภาพพจน์ และสรวรรณคดีในการประพันธ์กวีนิพนธ์ร้อยแก้ว นอกจากจะเกิดประโยชน์โดยตรงต่อผู้วิจัยแล้วยังก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจทั่วไปด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาโวหาร ภาพพจน์ และสรวรรณคดีในตัวบทกวีนิพนธ์เรื่อง “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับโวหาร

โวหาร คือ ศิลปะแห่งการใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงที่เกิดขึ้นจากการเรียบเรียงข้อความให้ไพเราะสละสลวยตาม ที่ผู้ประพันธ์ต้องการ เป็นเครื่องมือที่ใช้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกไปยังผู้อ่านแสดงให้เห็นปฏิกิริยา ไหวพริบ และชั้นเชิง ในการใช้ภาษา เป็นการแสดงข้อความออกมาในทำนองต่างๆ กัน โดยเลือกสรรถ้อยคำเพื่อประพันธ์ความหมายให้แจ่มแจ้ง ชัดเจน (สมเกียรติ รักขมณี, 2551 น. 63; ประสิทธิ์ ภาพยกลอน, 2523, น. 8, 89; วรวรรธน์ ศรียาภัย, 2565, น. 129-130) จำแนกได้ 5 ลักษณะ ได้แก่ บรรยายโวหาร พรรณาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และอุปมาโวหาร

2. แนวคิดเกี่ยวกับภาพพจน์

ภาพพจน์ เป็นกลวิธีการใช้ภาษา โดยเลือกสรรถ้อยคำกล่าวอย่างแยบยล เพื่อใช้คำน้อยคำ สรุปลสาระ หรือให้ความหมายที่กว้างลึก รูปคำที่ใช้ทำสิ่งที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่ายขึ้น ทำสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ให้สามารถสัมผัสได้ หรือทำให้ข้อความนั้นกินใจ ขวนคิด ขวนจดจำ (สุจิตต์ พงษ์ไพบูลย์, 2524, น. 51) นอกจากนี้ ภาพพจน์ยังเป็นสำนวนภาษา ในรูปแบบที่เรียบเรียงถ้อยคำด้วยกลวิธีอันหลากหลาย ให้ผิดแผกไปจากสำนวนปกติ มุ่งให้ผู้รับสารรับรู้ความพิเศษ มีจินตนาการบังเกิดเป็นภาพขึ้นในจิตใจ (วรวรรธน์ ศรียาภัย, 2565, น. 131-134) จำแนกได้ 19 ลักษณะ ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ บุคลาธิษฐาน สัญลักษณ์ การเลียนเสียงธรรมชาติ นามนัย การแฝงนัย การอ้างถึง คำถามเชิงวาทศิลป์ แนวเทียบ ปฏิทรรศน์ ปฏิพจน์ สมมุติภาวะ สหลักษณ์ สัมพจน์ย อวพจน์ อุปนิเสธ และอุปมานิทัศน์

3. แนวคิดเกี่ยวกับสรวรรณคดี

สรวรรณคดี คือ ภาวะคืออารมณ์ของกวีที่ถ่ายทอดออกมา แล้วอารมณ์นั้นก็เกิดขึ้นในใจของผู้อ่านเมื่อได้รับรู้ อารมณ์จากบทประพันธ์ ซึ่งผู้ประพันธ์ถ่ายทอดไว้ มี 9 รส (กุสุมา รักขมณี, 2549, น. 120-128; วรวรรธน์ ศรียาภัย, 2565, น. 136) ได้แก่ ศฤงคารรส หาสยรส กรุณารส วีรรส อัฏฐตรส ศานตรส เราทรส ภูยานกรส และพิภัสตรส

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเอกสารหรือตัวบท แล้วนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยมีระเบียบวิธีการวิจัยดังนี้

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโวหาร ภาพพจน์ รสวรรณคดีและงานกวีนิพนธ์
2. อ่านทำความเข้าใจตัวบทกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ อย่างละเอียด
3. วิเคราะห์โวหาร ภาพพจน์ และรสวรรณคดีในตัวบทกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ โดยประยุกต์ใช้แนวคิดที่การวิเคราะห์วิจารณ์งานกวีนิพนธ์
4. สรุปผลและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์โวหาร ภาพพจน์ และรสวรรณคดีในบทกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 โดยสำนักพิมพ์เกี้ยว-เกล้า พิมพ์การ เมื่อ ปี พ.ศ. 2537 ผลการศึกษาสรุปได้ 3 ประเด็น ได้แก่ การใช้โวหาร การใช้ภาพพจน์ และการใช้รสวรรณคดี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การใช้โวหาร

โวหารเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ เป็นขั้นเชิงในการประพันธ์ที่เกิดจากการเรียบเรียงถ้อยคำในการสื่อสารอย่างมีศิลปะ เพื่อให้งานประพันธ์นั้นไพเราะสละสลวย (สมเกียรติ รัชสมัย, 2551, น. 62; วรวรรธน์ ศรียาภัย, 2565, น. 129-130) พบโวหารการประพันธ์ 5 ลักษณะ โดยเรียงลำดับการปรากฏของโวหารจากมากไปน้อย ได้แก่ บรรยายโวหาร อุปมาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และพรรณนาโวหาร ดังนี้

บรรยายโวหาร เป็นโวหารที่โดดเด่นที่สุดใน “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” กวีใช้บรรยายโวหารในการบรรยายเรื่องราวอย่างละเอียด เป็นขั้นเป็นตอน ทำให้ผู้อ่านรู้และเห็นความเป็นจริงของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสวนโมกขพลาราม ในขณะนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คืนแรกที่ผมพักในสวนโมกขนั้น ต้องนอนบนเรือนร่างสูงเปลี่ยวบนเนินเขาพุทธ
ทอง ผมเริ่มรู้จักการทิ้งสิ่งของต่างๆ ไว้ตามไต้ต้นไม้บนก้อนหินไม่เก็บเอาทุกอย่างขึ้นไป
กองรวมๆ ไว้แต่บนเรือนอีกต่อไป

ทุกอย่างมันควรได้อยู่ตามที่ตามทาง ตามควรของมัน ไม่ต้องไปแบกไปเก็บมันไว้
ตลอดเวลาก็ได้

ผมให้รู้สึกเบาสบายตัวเหมือนมีตัวเองอยู่แต่เพียงน้อยๆ อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน
เลย

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 47)

จากข้อความข้างต้นนี้ กวีบรรยายเรือนพักแรมเมื่อไปถึงยังสวนโมกขพลาราม สวนธรรมกลางป่าที่แวดล้อมไปด้วยต้นไม้ ก้อนหิน บรรยากาศเปลี่ยวอยู่บนเนินเขา เพื่อให้ผู้อ่านรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น กวียังได้เรียนรู้ธรรมะในเบื้องต้นเกี่ยวกับการปล่อยวาง คือ “ไม่ต้องไปแบกไปเก็บมันไว้ตลอดเวลาก็ได้” โดยเฉพาะสิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่ได้นำขึ้นเรือน ทำให้กวีรู้สึก “เบาสบายตัว” ซึ่งเป็น “ความว่าง” อันเป็นธรรมะข้อหนึ่งของการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข

กวีใช้บรรยายโวหารในการถ่ายทอดสะท้อนให้ความสบาย อันเกิดจากความสงบ และตื่นรู้ในธรรม บรรยายโวหารบรรยาย ความสงบนิ่งทางอารมณ์ได้มากกว่าโวหารลักษณะอื่น ๆ เพราะการเข้าถึงธรรมะ ต้องใช้ความสงบเป็นหนทาง

บางคนยึดเอาพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรเจ้า ความเชื่อที่ยึดถือแตกต่างกันเช่นนี้ทำให้พระพุทธรเจ้ามีอยู่ในลักษณะและมาตรฐานต่าง ๆ กัน ยิ่งในทางนามธรรมนั้น ก็ยิ่งคว้าวองค์พระพุทธรเจ้าเอามาในลักษณะที่แตกต่างกันอย่างวิถิตถารพิสดารเหลือที่จะคาดหมาย

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 82)

ตัวอย่างที่สองของบรรยายโวหารนี้ กวีบรรยายให้เห็นถึงความยึดมั่นถือมั่นใน “พระพุทธรูป” ที่มีมากมายหลายแบบตามแต่ช่างจะรังสรรค์ขึ้น ซึ่งยึดถือพระพุทธรูปมากกว่า “พระพุทธรเจ้า” ที่มีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น เป็นการบรรยายให้เห็นถึงสิ่งที่เกิดขึ้นของพุทธศาสนิกชนบางกลุ่ม

จิตที่ว่างจากกิเลส เป็นจิตที่ไม่ก่อปรด้วยอวิชชา จิตที่ไม่ก่อปรด้วยอวิชชา ย่อมเป็นปัญญาอยู่เต็มที ด้วยอวิชชากับปัญญาเป็นด้านตรงข้ามกันเหมือนมิดกับสว่าง ข้างหนึ่งปรากฏข้างหนึ่งก็หมดไป

จิตที่ว่างจากกิเลสและอวิชชาจึงเป็นจิตที่เปี่ยมอยู่ด้วยปัญญาเต็มที

จิตอย่างนี้แหละที่สมควรแก่การทำงานอย่างยิ่ง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 129)

จากตัวอย่างที่สามของบรรยายโวหาร กวีบรรยายความหมายและลักษณะของคำว่า “จิตว่าง” ซึ่งเป็นจิตว่างที่เกิดจากการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมภายในสวนโมกขพลารามแห่งนี้ ไม่เพียงกล่าวถึงลักษณะของจิตว่าง “เป็นจิตที่ไม่ก่อปรด้วยอวิชชา” และ “สมควรแก่การทำงาน” เท่านั้น แต่ยังแฝงด้วย อุปมาโวหาร เปรียบเทียบ “อวิชชากับปัญญาเป็นด้านตรงข้ามกันเหมือนมิดกับสว่าง” อีกด้วย

จากการศึกษาพบว่า บรรยายโวหารมักปรากฏร่วมกับ **อุปมาโวหาร** คือ ชื่นเชิงการกล่าวเปรียบเทียบเป็นเรื่องราวให้ผู้รับสารนึกเห็นภาพหรือจินตนาการคล้อยตาม ซึ่งปรากฏตัวอย่างต่อไปนี้

การไม่ทำงานจึงเหมือนกับนอนกอดเสื้ออยู่เฉย ๆ ถึงเสื้อมันจะไม่ทำอะไรเรา แต่มันก็จะโตนัดโคตขึ้น กินเราหมดโดยไม่รู้ตัว นั่นคือเราปล่อยให้มันกลายเป็นตัวเราเองเต็มที แต่การทำงาน เหมือนกับการแห่เสื้อ เราได้รู้ว่ามันจะลุกขึ้นมาอย่างไร ทำให้เรามีโอกาสได้รู้จักมัน ได้หาวิธีปราบมันทีละเล็กทีละน้อย ถ้าไม่ทำงาน เราก็ไม่รู้วิธีปราบเสื้อ ก็ไม่สามารถเอาชนะมันได้

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น.95-96)

จากข้อความข้างต้น กวีเปรียบเทียบ “การไม่ทำงานจึงเหมือนกับนอนกอดเสื้อ” เป็นอุปมาโวหารที่ยกให้เห็นว่าการไม่ทำอะไรเลยก็เหมือนการปล่อยให้ตัวตนและกิเลสที่เหมือนกับเสื้อนอนนิ่งอยู่เฉย ๆ เกิดประโยชน์ใด แต่ “การทำงาน เหมือนกับการแห่เสื้อ” ที่จะช่วยให้เรานั้นได้ปลดตัวตนและขจัดกิเลสออกไปได้ เหมือนการแห่เสื้อเพื่อจะรู้วิธีปราบเสื้อ และเอาชนะตัวตนและกิเลสต่าง ๆ ไปได้ ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามไปด้วยว่า จะจัดการกับเสื้อในใจอย่างไร การเปรียบเทียบของกวีช่วยให้ผู้อ่านนึกเปรียบเทียบและเห็นภาพตามได้ง่ายขึ้นกว่าการบรรยายเพียงอย่างเดียว

โวหารที่มักปรากฏร่วมกันรองลงมาจากบรรยายโวหาร ได้แก่ **เทศนาโวหาร** และ **สาธกโวหาร** เทศนาโวหาร คือ การกล่าวในชั้นเชิงของบรรยายโวหารหรือพรรณนาโวหาร แต่ต้องแสดงเพื่อการสั่งสอน ให้ข้อคิด อบรม ตักเตือน อาจยก

เหตุผลมากล่าวอ้าง เพื่อให้ผู้รับสารเชื่อถือและปฏิบัติตาม กวีสอดแทรกเทศนาโวหารเป็นระยะ ซึ่งมีลักษณะพ้องกับ สาธกโวหาร คือ ชื่นเชิงการกล่าวในลีลาของบรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร และเทศนาโวหาร โดยยกเรื่องราว เหตุการณ์ หรือเรื่องเล่าประกอบ เพื่อช่วยเสริมให้ผู้รับสารเกิดความรู้ เข้าใจ และเชื่อถือ อยู่ด้วย เนื่องจากกวีเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์พุทธทาสจึงยกคำพูดของท่านมาเป็นตัวอย่างและมีเนื้อหาสอนใจผู้อ่านไปในคราวเดียวกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ท่านอาจารย์พุทธทาสเน้นอยู่เสมอถึงความเป็นอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ท่านว่า
พระพุทธเจ้านั้นท่านประสูติกลางดินในป่า ตรัสรู้ และดับขันธก็ในป่ากลางดินอีกเช่นกัน
แม้กระทั่งตลอดพระชนม์ชีพท่านก็ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่
เมื่อเราต้องการรู้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกสมัยพุทธกาลท่านคิดอย่างไร
ปฏิบัติและเข้าใจธรรมอย่างไร เราก็ควรเดินตามวิถีทางเช่นนั้นดูบ้าง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 108)

จากข้อความข้างต้นนี้ ตลอดกวีนิพนธ์ฉบับนี้จะปรากฏข้อความลักษณะว่า “กวีเป็นลูกศิษย์ของท่านพุทธทาสภิกขุ” อยู่บ่อยครั้ง จึงปรากฏคำสอนที่เป็นสาธกโวหารมาจาก “ท่านอาจารย์พุทธทาส” แทรกอยู่ตลอดเรื่อง โดยกวีนำมาปรับเป็นภาษาของตนเองแต่ยังคงไว้ซึ่งเทศนาโวหารที่บรรยายข้อคิดว่า ความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติแบบที่พระพุทธเจ้าประทับตลอดพระชนม์ชีพนั้นจะช่วยให้เรียนรู้ธรรมแบบพระพุทธองค์บ้าง

ท่านอาจารย์พุทธทาสกล่าวไว้อีกว่า
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ตัวจริงก็มีความหมายถึงภาวะแห่งความบริสุทธิ์แห่ง
จิตนี้แหละเอง ความปรารถนาแต่ในการพรากรจิตออกมาเสียจากเครื่องห่อหุ้ม ผูกพันทุก ๆ
ประการ จึงเป็นความปรารถนาที่มีรากฐานแน่นแฟ้น และเป็นความปรารถนาที่บริสุทธิ์
ยิ่งเสียกว่าความปรารถนาที่จะติดแน่นอยู่กับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ว่าโดย
ทรงคนไหนหมด

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 70)

จากตัวอย่างนี้เป็นเทศนาโวหารและสาธกโวหารที่กวียกข้อความมาจากท่านพุทธทาสภิกขุ เพื่ออธิบายความหมายของ “ภาวะแห่งความบริสุทธิ์แห่งจิต” ที่จะต้องหลุดออกมาจากเครื่องห่อหุ้มทั้งปวงจึงจะถือได้ว่า เป็นจิตที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง

พรรณนาโวหาร คือ การกล่าวเนื้อความเพื่อรำพึงรำพันอารมณ์ความรู้สึก ให้ผู้รับสารเกิดอารมณ์และจินตนาการคล้อยตาม ปรากฏน้อยที่สุดใน “แผ้วผ่านธารน้ำไหล” เนื่องจากกวีนิพนธ์ฉบับนี้เน้นไปที่การศึกษาระยะระหว่างกวีจำวัดอยู่ที่สวนโมกขพลารามจึงเน้นบรรยายโวหารมากกว่า แต่ยังคงให้ภาษาพรรณนาที่ประณีตและสละสลวยตามแบบฉบับของกวีอยู่บ้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

นกนางเขนดงบินปราดตลอดไปในกิ่งก้านเหมือนบินอยู่ในท้องฟ้า เห็นอกสีน้ำตาล
ปีกดำ ไหว ๆ อยู่ก็หายลับ นกบางชนิดมีหัวสีเขียวคล้ำ อกสีเหลือง หลังสีน้ำตาล และปีก
สีดำสลับขาวช่างสวยงามอย่างवादไว้อะไรปานนั้น
บางตัวอกสีเหลืองปีกสีฟ้าน่ารักนักหนา บางตัวก็สีน้ำตาลคร่ำปนดำ แล้วยังมีขน
ยาวที่หัวสองเส้น เหมือนหงอนหรือหมวกดูสง่างามแปลกเพื่อน
เวลานกเหล่านี้มาเกาะหรือกระโดดเล่นจึงเหมือนเป็นชีวิตของป่าดง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น.75)

จากข้อความข้างต้น แม้การพรรณนาลักษณะของนกทางเขนและนกสายพันธุ์อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสีน้ำตาลปีกดำ สีเขียวคล้ำ สีเหลือง สีน้ำตาล สีดำสลับขาว สีฟ้า หรือแม้กระทั่งขนยาวที่หัวสองเส้นของนกที่กวีพบในสวนโมกข์ นอกจากจะเห็นสีสันที่หลากหลายของนกแล้ว ยังทำให้เกิดจินตภาพเห็นความ “เคลื่อนไหว” ของนกที่อยู่ก็หายลับตาไปอีกด้วย แต่การพรรณนาความงามของผืนป่าที่มีนกนั้น ก็ยังมีอุปมาโวหารแทรกอยู่ คือ “ขนยาวที่หัวสองเส้น เหมือนหงอนหรือหมวกดูสง่างาม” แทรกไว้ให้เห็นความงามในป่าสวนโมกข์พลารามเด่นชัดมากยิ่งขึ้น

โวหารที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่อง “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” นั้น มีการใช้โวหารการประพันธ์ครบทั้ง 5 ลักษณะ กวีใช้ **บรรยายโวหาร** เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวอย่างละเอียด อธิบายอย่างเป็นขั้นตอน มุ่งให้ผู้อ่านเข้าสถานการณ์ที่ปรากฏในเรื่อง และเห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้นอีกทั้งใช้บรรยายโวหารเป็นหลักในการถ่ายทอดกวีนิพนธ์ฉบับนี้ด้วย และใช้ **อุปมาโวหาร** เมื่อต้องการเปรียบเทียบนามธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรมเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการตามได้ โดยมีกวีปรากฏการใช้บรรยายโวหารร่วมกับอุปมาโวหาร มักใช้ **เทศนาโวหาร** เมื่อการกล่าวในชั้นเชิงของการสั่งสอน ให้ข้อคิด เพื่อให้ผู้อ่านคิดตามร่วมกับ **สารกโวหาร** การยกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในสวนโมกข์พลาราม และคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุมาประกอบเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ และใช้ **พรรณนาโวหาร** เมื่อรำพึงรำพันอารมณ์ความรู้สึกเหงา โดดเดี่ยวเมื่อต้องจำวัดกลางป่า และพรรณนาความงามของสัตว์และธรรมชาติที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพอย่างเดียวกัน ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของกวีแต่ละช่วงเวลาให้เห็นชั้นเชิงการใช้ภาษาของกวีได้เป็นอย่างดี

2. การใช้ภาพพจน์

ภาพพจน์เป็นสำนวนภาษาในรูปแบบที่เรียบเรียงถ้อยคำด้วยกลวิธีอันหลากหลาย ให้ผิดแผกไปจากสำนวนปกติ มุ่งให้ผู้รับสารรับรู้ความพิเศษ มีจินตนาการบังเกิดเป็นภาพขึ้นในจิตใจ (วรวรรณ ศรียาภัย, 2565, น. 131-134) พบการใช้ภาพพจน์ที่โดดเด่น 11 ลักษณะ ใน “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” โดยเรียงลำดับการปรากฏจากมากไปน้อย ได้แก่ **อุปมา คำถามเชิงวาทศิลป์ อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน สมมุติภาวะ สัญลักษณ์ การแฝงนัย การอ้างถึง แนวเทียบ อุปนิเสธ และอุปมานิทัศน์** รายละเอียดดังต่อไปนี้

อุปมา คือ การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนหรือต่างจากอีกสิ่งหนึ่ง โดยยึดรูปลักษณะของสิ่งนั้นเป็นสำคัญ ใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ เช่น เปรียบเทียบการทำงานเหมือนเสือ เปรียบเทียบจิตเหมือนลิง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

*เราไม่สามารถอยู่นิ่งได้แม้ลักษณะหนึ่งทั้งทางกายและทางใจ มือจะต้อง
เคลื่อนไหว กายจะต้องขยับ จิตนั้นยิ่งแล้วใหญ่ มันไม่เคยอยู่นิ่งเลย เขาเปรียบว่าจิตนั้น
เหมือนลิง มันวอกแวกอยู่ตลอดเวลา เคี้ยวคิดโน่น เคี้ยวคิดนี่*

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 57)

จากข้อความข้างต้น กวีกล่าวเปรียบเทียบจิตของมนุษย์นั้นเหมือนกับลิงที่วอกแวกอยู่ไม่สุข และจิตนั้นเปลี่ยนแปลง มีความส่ายคิดเรื่องต่าง ๆ ไปมาตลอดเวลา เหมือนกับลิงที่ไม่อยู่นิ่ง ซึ่งโดยสภาพทั่วไปของมนุษย์ที่ไม่ได้ฝึกจิตนั้น จิตย่อมวอกแวกอยู่ตลอดเวลา จึงควรฝึกจิตอยู่เสมอ อีกทั้งยังปรากฏการอุปมาจิตเหมือนกับลิงอยู่บ่อยครั้ง เช่น

*จิตกับลิงมันมีธรรมชาติวอกแวก ว่องไว และวนเวียน จนออกจะวุ่น ๆ อยู่เสมอ
ดังนั้นถึงจะมีสติกำกับมีปัญหากำหนดแล้ว บางครั้งมันก็ยังพาลออกนอกกลุ่มนอกทางไปอีก
จนได้ จึงต้องมีธรรมอีกข้อคอยกำราบมันอยู่*

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 113)

กวีมักชี้ให้เห็นว่า จิตคล้ายกับสิ่งที่มีธรรมชาติแบบเดียวกันคือ “วอกแวก ว่องไว และวนเวียน” จะกำราบได้ด้วย “ธรรม” กวีนิพนธ์ฉบับนี้ ปรากฏการใช้อุปมาบ่อยครั้งเมื่อเปรียบเทียบกับจิตที่ซุกซน เช่น เปรียบเทียบ “จิตเราก็กเหมือนเด็กซน ๆ” ที่วอกแวกไปเรื่อยไม่อยู่นิ่ง ดังตัวอย่างนี้

จิตเราก็กเหมือนเด็กซน ๆ นี่เอง ชอบที่จะวอกแวกไปโน่นไปนี่ อยู่ไม่ติดที่เลย
แม้สักน้อยหนึ่งเดียว

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 74)

นอกจากอุปมาจะเป็นโวหารที่พบบ่อยในการใช้ภาพพจน์แล้ว **คำถามเชิงวาทศิลป์** คือ การตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ หรือเป็นคำถามที่มีอาจหาคำตอบได้ ก็เป็นภาพพจน์ที่พบบ่อยในกวีนิพนธ์ฉบับนี้รองจากอุปมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ทำอย่างไรจะให้เหลือแต่ธรรมชาติเดิมแท้ อันเลื่อมพรายเป็นประกายสร้อยขึ้น
ทำอย่างไรจึงจะไม่มีแม่เจ้าค่างจำฝูงที่หนักแน่น ง่วนอยู่กับธุระไม่สนใจกับอะไร
เลย ตัวนั้น

ทำอย่างไรจะให้เหลือแต่ดังไม้ล้วน ๆ อันสงบเย็นอยู่ชั่วกาลได้

...

จิตไหวอยู่น้อยๆ เหมือนลมอ่อนโยนพัดพองใบไม้ไหว

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 165)

จากข้อความข้างต้น กวีตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไร” เพื่อให้จิตใจสงบนิ่งได้ไม่หวั่นไหวไปกับค่างและดงไม้ ให้จิตของตนมั่นคงและ “เลื่อมพรายเป็นประกาย” เป็นการตั้งคำถามที่ผู้อ่านจะได้ใคร่ครวญความคิดไปตามตัวอักษรนั้นว่าจะ “ทำอย่างไร” เพราะผู้อ่านแต่ละคนย่อมเกิดความคิดที่จะ “ทำอย่างไร” แตกต่างกันไปความรู้และการฝึกปฏิบัติทางใจ หรือหาวิธีจัดการความรู้สึก โดยการตั้งคำถามเชิงวาทศิลป์ เมื่อจิตหวั่นไหว ดังตัวอย่าง

นี่ก็เป็นบททดสอบจิตอีกว่าฉันคงหรือหวั่นไหวอย่างไร เมื่อมันต้องเผชิญกับสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 99)

กวีได้ทดสอบ “จิต” ของตนเองหลายครั้ง จึงมักตั้งคำถามเชิงวาทศิลป์เพื่อครุ่นคิดพิจารณาหาวิธีการกับความรู้สึกของตนเมื่อเผชิญเรื่องราวต่างๆ ภายในสวนโมกขพลาราม และมักตั้งคำถามอยู่บ่อยครั้งเมื่อประสบเหตุการณ์ต่างๆ ดังตัวอย่าง

ลองนึกดูเถิดว่า ถ้าต้องทำอะไรสักอย่างด้วยจิตวุ่นกับทำด้วยจิตว่าง เราจะเลือก
เอาอย่างไร

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 196)

จากข้อความข้างต้น กวียังคงตั้งคำถามแต่มีได้เพื่อหาคำตอบให้กับตนเองเท่านั้น แต่ยังให้ผู้อ่านได้พิจารณาตามไปด้วยว่า หากต้อง “ทำอะไรสักอย่าง” ระหว่าง “จิตวุ่น” กับ “จิตว่าง” “จะเลือกทางไหน” ให้ผู้อ่านได้พิจารณาและหาคำตอบด้วยตนเอง

การอ้างถึง คือ การกล่าวถึงความถึงอีกสิ่งหนึ่ง อีกเรื่องหนึ่ง หรืออีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่สอดคล้องกับสิ่งที่กวีพบเจอในสวนโมกข์ การอ้างถึงปรากฏบ่อยครั้งในกวีนิพนธ์ฉบับนี้ โดยมียกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับท่านอาจารย์พุทธทาส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ท่านอาจารย์พุทธทาสเคยเล่าว่า ที่ต้องเขียนรูปแสดงธรรมในอาคารเช่นนี้ก็ด้วยประโยชน์หลายอย่าง เช่น เพื่อจำลองภาพที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาจากหนังสือ จากคัมภีร์ใบลานต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย การจำลองเป็นภาพเขียนไว้เช่นนี้ก็เท่ากับช่วยเก็บรักษาภาพเก่าวิธีหนึ่ง แทนที่จะเก็บไว้แค่ในหนังสือเท่านั้น

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 14)

จากข้อความข้างต้น กวีอ้างถึงเหตุในการเขียนรูปแสดงธรรมในอาคาร “โรงมหรสพทางวิญญาน” ภายในสวนโมกขพลารามตามที่ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุเคยเล่าไว้ให้ฟัง เพื่อให้เห็นความสำคัญของการรักษาภาพเก่า และเผยแพร่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง เพราะรูปแบบการเผยแพร่ที่แปลกและแตกต่างมากกว่าไปกว่าหนังสือ ทำให้ผู้คนมองเห็นเป็นวงกว้าง และเมื่อเกิดความสนใจก็จะสืบค้นและศึกษาต่อ ถือเป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

อุปลักษณ์ คือ การกล่าวเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง อาจเปรียบเทียบโดยมิใช้คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ หรือใช้คำเชื่อม เป็น คือ เท่า เท่ากับ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ดนตรีไทย งานบวช และพระเครื่องผูกคอ ดูจะจำเจ แขนงเนื่องอยู่ในชีวิต
จนไม่รู้สักว่ามิอะไรเป็นพิเศษเพราะคลุกคลีอยู่กับดนตรีไทยทุกวันคืน เล่นดนตรีงานบวช
ก็มีอยู่ประจำทุกปี บวกกับที่เคยอาศัยวัดสมัยเรียนหนังสือเรื่อยมา พุทธศาสนาที่เรารู้จัก
ก็ดูเหมือนจะมีอยู่เท่านี้คือ พระบวชกับพระเครื่อง สิ่งนี้เป็นประเพณียึดเหนี่ยวใจไว้ว่า
เรามีศาสนาพุทธเป็นที่พึ่ง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 22)

จากข้อความข้างต้น กล่าวถึง พระบวชกับพระเครื่อง สองสิ่งนี้เป็นสิ่งแทนผู้นำถือศาสนาพุทธ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การได้บวชพระ หรือ การสวมพระเครื่องติดคอเสมือนว่าตนเองนั้นมี “ศาสนาพุทธเป็นที่พึ่ง” แล้ว ทั้ง ๆ ที่จริง ๆ แล้ว อาจเป็นเพียงเปลือกนอกของการนับถือศาสนาเท่านั้น

บุคลาธิษฐาน คือ การสมมุติให้สิ่งที่มีใช้คน แสดงกิริยาอาการหรือความรู้สึกเช่นเดียวกับคน ส่วนมากปรากฏภาพพจน์บุคลาธิษฐานที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ต่างๆ ในสวนโมกข์ ร่วมกับ **สมมุติภาวะ** คือ การกล่าวให้ผู้ส่งสารสื่อสารกับสิ่งที่มิใช่มนุษย์หรือนามธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใต้ต้นไม้เล็กๆ เสียงลมพัดอยู่บนยอดไม้ใหญ่แล้วก็พร้อมใจกันผ่นลู่พริ้วพริ้วเหมือน
ลัพยอกทักทาย นี่คือเสียงของป่าที่ผมเพิ่งเคยได้ยินอย่างแท้จริง
ที่พื้นดิน ผีเสื้อป่าปีกกว้างเป็นคืบเกาะสงบอยู่ใต้ร่มไม้มานาน ๆ ก็จะผ่นกระพือปีก
ใหญ่ ชั่ว ๆ เหมือนอาการทอดถอนใจ ขณะที่มดดำผู้ขยันเดินทั้งวัน ก็ยังเดินเหมือนรีบเร่ง
อยู่อย่างเงิบ ๆ มดดำตัวเล็ก ๆ แต่มันก็โตกว่ามดชนิดอื่น
ยิ่งเพ่งก็ราวกับแทบว่าจะคุยกับมันได้ในบัดนั้น อยากคุยกับผีเสื้อ มดดำ
และยอดไม้ที่หยอกล้ออยู่กับลมระเร่

เจ้าสัตว์เล็ก ๆ เอ๋ย...เจ้าก็คงมีความรู้สึกรู้สึสม มีความทุกข์ร้อน และต้อง
หวาดระแวงภัยอยู่ตามประสาของเจ้าเช่นกันกับมนุษย์สินะ
เจ้ามีน้ำตาไหม หรือว่ามีแต่เสียงร้องครวญครางเท่านั้น เสียงร้องและน้ำตาที่เรา
ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 50)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นอาการ “ผ่นรู้พรูปร่างเหมือนสัฟยอกทักทาย” ของยอดไม้และต้นไม้เล็ก ๆ เสียง “ผ่นกระพือปีกใหญ่ ช้า ๆ เหมือนอาการทอดถอนใจ” ของผีเสื้อ เห็น “มดดำ” “เดินเหมือนเร่งรีบ” กวีรู้สึกที่ต้นไม้ไปไม้ และสรรพสัตว์ต่างๆ เหมือนมนุษย์จนอยากจะสนทนากับ กวีจึงต้องการสื่อสารกับสัตว์เล็กๆ ในสวนโมกขพลาราม ว่ามีอารมณ์ความรู้สึกเช่นไร เป็นเช่นเดียวกันกับกวีหรือไม่ แต่ก็สามารถสื่อสารได้ เป็นการเพียรรำพึงรำพันตามลำพังเท่านั้น

สัญลักษณ์ คือ การนำของสิ่งหนึ่งหรือสภาพอย่างหนึ่ง เป็นตัวแทนของสิ่งหนึ่งที่กล่าวถึง เข้าใจความหมายได้ด้วยกระบวนการตีความ สัญลักษณ์มีทั้งทั่วไปและเฉพาะบุคคล ในพระพุทธศาสนามีการใช้สัญลักษณ์หลายอย่าง สัญลักษณ์ที่ปรากฏใน “แผ้วผ่านธารน้ำไหล” เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาทั่วไป ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใช้รูปดอกบัวแทนการประสูติ หรือไม้กุ่มปรอยพระบาท

รูปม้าและฉัตรแทนการออกบวช

รูปต้นโพธิ์แทนการตรัสรู้

รูปธรรมจักรแทนการแสดงธรรม

รูปสถูปแทนการดับขันธปรินิพพาน

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 157)

จากข้อความข้างต้น กวีกล่าวถึงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนถึงดับขันธปรินิพพาน โดยปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปอันเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธทั้งในสวนโมกขพลารามและสถานที่อื่น ๆ ถือเป็นสัญลักษณ์ร่วมกันของพระพุทธศาสนา

การแฝงนัย คือ การใช้ถ้อยคำให้มีความหมายตรงกันข้าม เช่น กล่าวถึงคำว่า “ธรรม” แต่ “ไม่เป็นธรรม” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“สิ่งที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมก็คือคำว่าธรรมนั่นเอง”

เพราะเรามากตีความคำว่าธรรมกันกำกวมที่สุด ที่มักจะกำหนดประโยชน์ตน

เป็นมาตรฐานความเอาเสียด้วย ดั่งนิทานเรื่องความฉลาดของผู้พิพากษาข้างต้นนั่นเอง เรื่อง

นี้จึงเหมือนเล่นผมยังภูเขามันบังความจริงที่ว่า

ผู้อ้างความเป็นธรรมนั้น ใ้ว่าเขาจะปกป้องความเป็นธรรมเสมอไปก็หาไม่

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 146)

จากข้อความข้างต้น กวีใช้การแฝงนัยว่า คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความดี ความถูกต้อง แฝงด้วยความหมาย ของการถูกเอารัดเอาเปรียบจาก “ผู้อ้างความเป็นธรรม” กวีจึงกล่าวซ้ำว่า “ผู้อ้างความเป็นธรรมนั้น ใ้ว่าเขาจะปกป้องความเป็นธรรมเสมอไปก็หาไม่” เป็นการประชดประชัน เสียดสีผู้ที่อ้างความเป็นธรรมที่เพื่อประโยชน์ของตนมากกว่าความดีงาม ถูกต้อง

แนวเทียบ คือ การเปรียบเทียบเรื่องราว พฤติกรรม ความคิด หรือสภาพใดๆ ของ 2 สิ่ง ให้เข้าคู่หรือหมวดหมู่เดียวกัน กวีนิพนธ์ฉบับนี้ มักปรากฏแนวเทียบ “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” อันเป็นหนึ่งในวิถีปฏิบัติของสวนโมกขพลาราม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การทำงานคือการปฏิบัติธรรม

การงานทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นกิจวัตรประจำวัน เช่น ตื่นนอน ล้างหน้า
อาบน้ำ สวดมนต์ ฉ้นเช้า หรือออกไปทำงานด้วยกัน ตามภารกิจที่มีที่สมควรใจ เช่น
ไปเขียนรูป บัณฑิติน เทปูน ก่ออิฐ อ่านหนังสือ พุดคุย

กระทั่งอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เราสามารถปฏิบัติธรรมได้ทุก

ขณะ

ธรรมที่ปฏิบัติได้ทุกขณะแห่งการงานนี้คือสติ

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 62)

จากข้อความข้างต้น กวีเปรียบเทียบ “การงาน” และ “การปฏิบัติ” เป็นสิ่งเดียวกัน เนื่องจากการทำงานอย่างตั้งใจจะทำให้เกิดสมาธิเจริญสติอยู่ตลอดเวลา อันเป็นแนวทางของสวนโมกขพลารามด้วยว่า “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่จิตจ่ออยู่กับการทำงาน ก็เท่ากับว่ากำลังปฏิบัติธรรมอยู่นั่นเอง

อุปนิเสธ คือ กล่าวลงน้ำหนักลงในเชิงปฏิเสธ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เพื่อนที่วัดถามว่าไปสวนโมกข์แล้วได้อะไรมา ไม่รู้จะตอบอย่างไร ก็เลยบอกเป็น
โวหารเช่นว่า “ได้สิ่งที่คิดว่า ไม่ควรได้อะไรมา”

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 24)

จากข้อความข้างต้น โดยทั่วไปแล้วจะมีการคาดหวังว่า การบวชหรือการปฏิบัติธรรมนั้น ควรได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งกลับมาเสมอ แต่กวีตอบเพียงว่า “ได้สิ่งที่คิดว่า ไม่ควรได้อะไรมา” กวีกล่าวลดน้ำหนักเชิงปฏิเสธของสิ่งที่ได้รับการมาบวชอยู่ที่สวนโมกข์ ว่า “ไม่ควรได้อะไรมา” เพราะที่สวนโมกขพลารามเน้นเรื่องการ “ละ” นั่นเอง

อุปมานิทัศน์ คือ การกล่าวเรื่องเล่าหรือนิทานมาประกอบการขยายความ เนื่องจากกวีเป็นผู้มีความรู้ทางวรรณคดีวรรณกรรมและพุทธประวัติจึงยกตัวอย่างจากพุทธประวัติประกอบไว้ในเรื่องด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ต้นเสม็ดแดงนี้แดงจริง ๆ คือแดงทั้งเปลือกที่กำลังแตกกล่อนเนื้อในและ
กิ่งก้านสาขาขึ้นอยู่ล้อมรอบเรือนประมาณ 8 หรือ 9 ต้น

ทำให้นึกถึงต้นชมพูฤกษ์ในพุทธประวัติสมัยยังทรงพระเยาว์ที่เจ้าชายสิทธัตถะ
ทรงนั่งทำสมาธิใต้ร่มชมพูฤกษ์ เมื่อวันแรกนาขวัญ แม้ตะวันบ่าย เงามัชมพูฤกษ์
ก็ไม่ขยายไปตามตะวันคงตรงอยู่จุดในเวลาเที่ยง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 56)

จากข้อความข้างต้น เมื่อเห็นต้นเสม็ดแดงอันร่มรื่นในสวนป่า ทำให้กวีย้อนนึกไปถึง “ต้นชมพูฤกษ์” ขณะ “เจ้าชายสิทธัตถะทรงนั่งทำสมาธิ” ใต้ร่มไม้ นั่น ที่ให้ความร่มรื่นสงบนิ่งเช่นเดียวกัน การยกพุทธประวัติมากล่าวเสริม นอกจากจะทำให้ทราบประวัติความเป็นมาของพุทธประวัติแล้ว ยังแสดงความรู้ของกวีอีกด้วย

การใช้โวหารภาพพจน์ของกวีในเรื่อง “แผ้วผ่านธารน้ำไหล” นั้น ปรากฏการใช้อุปมา เปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนหรือต่างจากอีกสิ่งหนึ่งมากที่สุด รองลงมาคือใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ โดยไม่ต้องการคำตอบ จากนั้นปรากฏการใช้ภาพพจน์แต่ละชนิดไล่เรียงมาคือ อุปลักษณ์ เปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่ง บุคลาธิษฐาน สมมุติให้สิ่งที่มีใจคน แสดงกิริยาอาการหรือความรู้สึกเช่นเดียวกับคนร่วมกับสมมุติภาวะ โดยกวีสื่อสารกับสิ่งที่มีใจมนุษย์หรือนามธรรม สัญลักษณ์ เป็นการนำของสิ่งหนึ่งหรือสภาพอย่างหนึ่ง เป็นตัวแทนของสิ่งหนึ่งที่กล่าวถึง การแฝงนัยด้วยการใช้ถ้อยคำให้มีความหมายตรงกันข้ามการอ้างถึง โดยกล่าวเท็จความถึงอีกเหตุการณ์หนึ่ง ใช้แนวเทียบเปรียบเทียบเรื่องราว พฤติกรรม ความคิด หรือสภาพใดๆ ของ 2 สิ่ง ให้เข้าคู่หรือหมวดหมู่เดียวกัน ใช้อุปนิเสธกล่าวลดน้ำหนักลงในเชิงปฏิเสธ และมีอุปมานิทัศน์ คือ การกล่าวเรื่องเล่าหรือนิทานมาประกอบการขยายความ กล่าวได้ว่าการใช้โวหารภาพพจน์อย่างหลากหลายเพื่อนำเสนอเรื่องราวอย่างมีอรรถรส เป็นความสามารถในการเลือกใช้ความเปรียบของกวีที่มีความสามารถทางภาษาอย่างลุ่มลึก

3. การใช้สวรรณคดี

รสรวรรณคดีเป็นผลจากพลังอารมณ์ของกวีที่จำลองและถ่ายทอดไว้เป็นตัวหนังสือ ความรู้สึกและความสะท้อนอารมณ์เป็นสิ่งที่ต้องตีความและอาศัยความหมายโดยนัยอยู่มาก (กุสุมา รักขมณี, 2549, น. 115 อ้างถึงใน Olsen, 1978, p. 25) หน้าที่อย่างหนึ่งของวรรณคดีคือการปลดปล่อยผู้แต่งและผู้อ่านออกจากความกดดันทางอารมณ์ ผู้แต่งได้ถ่ายทอดอารมณ์สะท้อนใจของตนออกมาและผู้อ่านได้แสดงปฏิกิริยาทางอารมณ์เป็นการตอบสนอง ภาวะคืออารมณ์ของกวีที่ถ่ายทอดออกมาสู่ผู้ชมโดยผ่านการแสดง (กุสุมา รักขมณี, 2549, น. 120-128) ในกวีนิพนธ์ “แผ้วผ่านธารน้ำไหล” ฉบับนี้ ก็ปรากฏรสรวรรณคดีอยู่ตลอดเรื่องเช่นกัน โดยมี ศานตรส เป็นรสรวรรณคดีที่ปรากฏมากที่สุดเนื่องมาจากกวีนิพนธ์เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับความจริงจังศึกษาและปฏิบัติธรรมของกวี โดยปรากฏรสรวรรณคดีตลอดทั้งเรื่อง 8 ลักษณะ โดยเรียงลำดับการปรากฏของรสรวรรณคดีจากมากไปน้อย ได้แก่ ศานตรส กรณารส วีรสร อัทธตรส ภยานกรส พิภตรส เราทรส และศฤงคารรส

ศานตรส คือ ความรู้สึกไม่ทุกข์ ไม่สุข ไม่เกลียด ไม่ริษยา ทำให้เกิดความสงบใจ เรียกว่า เป็นความสุขสงบและเป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง เป็นรสรวรรณคดีที่โดดเด่นในกวีนิพนธ์ฉบับนี้ที่มุ่งเน้นความสงบสุข ศานติที่เกิดขึ้นจากรู้และปฏิบัติธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อจิตตั้งไว้ในฐานะผู้สังเกตดูความเป็นไปของอาการที่ปรากฏในจิตเอง ความ
หวั่นไหวก็หมดไป ความหนักแน่นคืนมา กลายเป็นปิติว่า นี่เป็นโอกาสอันดีที่เราจะได้มา
เรียนรู้จักตนเอง ได้มาฝึกปฏิบัติเพื่อจะอยู่กับตัวเองด้วยตัวคนเดียวได้

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 163)

จากข้อความข้างต้น กวีเกิดความสงบนิ่งจากความเฝ้าดูอาการที่ปรากฏในจิตของตนเองที่ “ความหวั่นไหวก็หมดไป” จน “ความหนักแน่นคืนมา” ในจิต แล้วเกิด “ปิติ” ในที่ตนเองได้มีโอกาส “เรียนรู้จักตนเอง” จากศึกษาธรรมะ เป็นศานตรสที่ปรากฏขึ้นจากการเรียนรู้จักตนเองผ่านการฝึกปฏิบัติจนเกิดความสงบในจิตใจ เมื่อเกิดความสงบขึ้นแล้ว แม้ “ความเปลี่ยวในดวงไม้” นั้นก็ไม่ทำให้กวีเกรงกลัวแต่อย่างใด แต่หากแต่ทำให้จิตสงบได้ท่ามกลางความวุ่นวาย เช่น

ความเปลี่ยวในดวงไม้นั้นไม่น่ากลัวอีกต่อไป เพราะมันทำให้ผมเดินกลับสู่จิตดวง
เดิมที่ผมมักทำมันหายไปอยู่เสมอในทางสายใหม่อันมากมายเช่นทุกวันนี้

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 213)

ระยะแรกของการจำวัดในสวนโมกขพลาราม กวีเกิด **เรทรส** คือ รสแห่งความโกรธเกลียด แค้นเคืองในใจ อันเนื่องมาจากความอึดอัดจากเรือนร่างที่ตนเองอยู่ ทำให้เกิดความรู้สึก “อยากจะฆ่าตัวตาย” ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“สามวันสามคืนที่เราอยู่แต่ในห้องนั้น มีดอับ หมดหวังเหมือนอยากจะฆ่าตัวตาย”

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 23)

จากข้อความข้างต้น ความโกรธเกลียด ความแค้นเคืองที่คับคั่งในจิตใจอาจส่งผลให้ทำร้ายตัวเองได้ กวีเผชิญความรู้สึกนั้นเช่นกันในช่วงแรกของการปฏิบัติธรรมที่สวนโมกขพลารามจนรู้สึก “หมดหวังเหมือนอยากจะฆ่าตัวตาย” เพราะได้พักอาศัยในเรือนร่างบนเนินเขาพุทธทองที่เปลี่ยวและเหงา แต่เมื่ออยู่ไปสักพักจากความแค้นเคืองนั้น กวีมีกรุณา รสเกิดขึ้นแทน

กรณารส คือ ความทุกข์โศกทำให้เกิดรสรสสาร กวีเกิดความสงสารตนเองที่ต้องอยู่ทนสภาพที่แตกต่างไปจากตอนเป็นฆราวาส รู้สึกโดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงายังคิดก็ยิ่งเศร้าใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“บางคืนให้รุ่มร้อนระอุอ้าวอยู่ในจิต ว่าเราจะมาทนอยู่ทำไมกับสภาพนักบวช
เช่นนี้ เมื่อไรจะหลุดออกไปจากผ้าเหลือง และหัวโล้น ๆ นี่เสียทีไปนั่งกางเกงสวมเสื้อ
ผมยาวอย่างอิสระ แล้วท่องเที่ยวสนุกไปเหมือนก่อนเคย

ทำไมต้องมาขังตัวเองคนเดียว เปลี่ยวเหงาอยู่อย่างนี้
ไม่มีใครเลย เพื่อนสนิท คนรัก และญาติพี่น้อง ยังคิดก็ยังดูโศกเศร้า”

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 162-163)

จากข้อความข้างต้น เป็นความอึดอัดคับข้องใจของกวีที่ “โศกเศร้า” และ “สงสาร” ตนเองที่ต้องบวชและศึกษาธรรมะกลางป่าที่ไร้ความสะดวกสบาย เป็นความทรมานใจที่ต้องมาอยู่ ณ สวนโมกขพลาราม และต้องการกลับไปเป็นฆราวาสที่ “ท่องเที่ยวสนุกไปเหมือนก่อนเคย” จึงเกิดกรณารส โศกเศร้าสงสารตนเองขึ้นมาที่ต้องอยู่ในสถานการณ์นี้ ทั้ง ๆ ที่เป็นสถานการณ์ที่ตนเองเลือกด้วยตนเอง

วีรรส คือ ความมุ่งมั่นทำให้เกิดรสรสขึ้นชม เมื่อปฏิบัติธรรมและจำวัด ณ สวนโมกขพลารามได้สักระยะ กวีเริ่มปรับตัวได้และมุ่งมั่นที่จะเอาชนะตนเองด้วยการฝึกปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสของตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ได้สำรวจดูเสือร้ายคือกิเลสตัวสำคัญที่ถูกขังอยู่ในตัวเรานี้เองว่าหน้าตามันเป็น
อย่างไร และจะกำราบมันเสียได้ด้วยวิธีใด

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 40)

จากข้อความข้างต้น แสดงความมุ่งมั่นของกวีที่ต้องการ “กำราบ” “กิเลส” หรือ “เสือร้าย” ที่อยู่ในตัวให้หมดไปด้วยความตั้งใจดูจิตเรียนรู้และหาแนวทางปฏิบัติเพื่อลดกิเลสหรือปราบเสือร้ายตัวนั้นด้วยความเข้มแข็งในจิตใจ

เมื่อกวีถือปฏิบัติธรรมอย่างตั้งใจทำให้เกิด**อหฤตรส** คือ ความน่าพิศวงทำให้เกิดรสอัศจรรย์ใจขึ้น เกิดความปิติ อิ่มเอมใจจากการปฏิบัตินั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

แต่เมื่อรำลึกถึงชั่วขณะก่อนหน้านั้นเล็กน้อยคือขณะจิตนิ่งเบาสบายนั้นเป็นขณะที่
ดียิ่งนัก คืออย่างไม่เคยรู้สึกดีอะไรอย่างนี้มาก่อนเสียจริง ๆ

นี่กระมังที่เขาเรียกว่า ปิติ คือความอímเอมใจเป็นความพอและประณีต ชนิดที่ไม่เคยเป็นสุขอย่างนี้มาก่อน

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 68-69)

จากตัวอย่างข้างต้น เมื่อกวีปฏิบัติธรรมได้สักพักหนึ่งแล้วก็เกิดอาการ “จิตนิ่งเบาสบาย” เป็นความสงบสุขที่เกิดขึ้นในจิตใจ เป็น “ความอímเอมใจ” “ที่ไม่เคยสุขอย่างนี้มาก่อน” เป็นความอัศจรรย์ใจที่กวีได้รับ ความอัศจรรย์ที่เกิดจากมี **วีรธ** ในการจัดการกิเลสต่างๆ ทำให้จิตใจเบาสบายเป็นสุขยิ่งขึ้น

แม้กวีจะเคยเริ่มฝึกปฏิบัติธรรมจนจิตนิ่งแล้ว แต่ยังคงเกิด **ภยานกรธ** รสที่ทำให้เกิดความเกรงกลัว หรือความหลอกลงขึ้นอยู่ในจิต ด้วยเพราะไม่คุ้นชินกับสถานที่และการคิดไปเองต่างๆ ว่าอยู่ในป่าอาจมีอันตรายจากสัตว์ร้ายและผีดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ผมเริ่มรู้สึกกลัว จิตอยู่ในอาการหวั่นหวาด ครั้งแรกก็กลัวสัตว์ร้าย สารพัด กลัวงู กลัวเสือ แต่การนั่งอยู่นิ่ง ๆ ไม่ไหวติงกายเลยมีแต่ลมหายใจเป็นเครื่องกำหนดอยู่ ทำให้จิตเริ่มสงบ คลายกลัวลงได้ ต่อมาก็เริ่มกลัวผี กลัวความมืด เมื่อตะวันตกดินไปแล้ว ฟ้ามืดมีแต่ดาวอยู่เต็มฟ้า มองเห็นเงาตะคุ่มดำอยู่รอบ ๆ เงานั้นเคลื่อนไหวอยู่ไปมาด้วยสายลมที่ห่มไม้”

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 211)

จากข้อความ ความกลัวคือธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ กวีก็เผชิญความกลัวที่เกิดจากจิตปรุงแต่งได้เช่นกัน “กลัวสัตว์ร้าย” “กลัวงู” “กลัวเสือ” “กลัวผี” “กลัวความมืด” บางครั้งความกลัวนั้นก็เกิดจากการหลอกลวงตัวเองเช่น “มองเห็นเงาตะคุ่มดำอยู่รอบ ๆ เงานั้นเคลื่อนไหวอยู่ไปมาด้วยสายลมที่ห่มไม้” แล้วคิดว่าเป็น “ผี”

นอกจากภยานกรธที่เกิดขึ้นแล้ว จากประสบการณ์เดิมของกวียังมี **ภักธ** คือ รสแห่งความน่ารังเกียจขยะแขยง “งู” ซึ่งกวีรังเกียจมาตลอดด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผมมาทบทวนถึงอาการสยดสยองขณะพบงูในเช้าวันนั้นว่ามันแฝงลักษณะ “ตัวตน” อยู่อย่างไรจึงล่อล่้าดับขั้นตอนของความรู้สึกนึกคิดดู ก็เพราะว่า ผมเคยฝังใจเกลียดกลัวงูมาก่อนนั่นหนึ่งละ ก็เพราะว่า ผมกลัวว่ามันจะกัดผมนี่อีกหนึ่งละ กระทั่งคิดไปถึงความเมือกส่นของตัวงู หากผมจะต้องไปถูกต้องมันเข้า นั่นก็เป็นอีกประการหนึ่ง

และถึงจะมีอีกที่ประการก็ตาม มันล้วนแต่มี “ผม” เข้าไปแทรกอยู่ทุกประการไปที่เดียว

สรุปก็คือความกลัวว่า “ตัวผม” จะประสบกับภาวะที่ไม่ดีไม่พอใจ ในที่สุดก็คือกลัวตายนั่นเอง

ความรู้สึกหวาดกลัวทำนองนี้ ดูจะมีมากกว่าความเป็นจริงซึ่งยังไม่เกิดขึ้นนั้นเลย นี่กระมังที่เรียกว่าความรู้สึกปรุงแต่งหรือการปรุงแต่งขึ้นของความรู้สึก

ความสยดสยองที่ยังระทึกตักตักอยู่ในใจผมนี้แหละคืออาการปรุงแต่งของความรู้สึก ที่มีอยู่ล่วงหน้าหรือเกินไปจากความจริง อันมีรากลึกหยั่งลงที่ความยึดมั่นถือมั่นใน “ตน” เป็นสำคัญนั่นเอง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 100)

จากข้อความข้างต้น “งู” คือสัตว์ที่กวี “เกลียดกลัวงูมาก่อน” เมื่อนึกลักษณะของงูที่ “ความเมือกลื่น” ยิ่งทำให้เกิดอาการ “สยดสยอง” ไม่อยากเข้าใกล้อีกทั้งยังเป็นความ “ฝังใจ” ของกวีมาตลอด ดังนั้นไม่ว่าจะเจอ หรือเพียงจิตประหวัดไปถึง “งู” ความขยะแขยงจึงเกิดขึ้นอีกครั้ง แต่ทำให้ได้เรียนรู้ข้อธรรมเพิ่มขึ้นว่า “เป็นเพราะ ความยึดมั่นถือมั่นใน “ตน” เป็นสำคัญนั่นเอง” จึงละวางความรู้สึกถึงงูนั้นออกไปไม่ได้

สำหรับ **ศฤงคารรส** นั้นปรากฏเพียงรสชาบซึ่งในความรักและบูชาครูบาอาจารย์ นอกจากปรากฏเป็นร้อยแก้วแสดงความรู้สึกที่กวีมีต่อท่านอาจารย์พุทธทาสแล้ว ยังปรากฏร้อยกรองหนึ่งบทที่กวีเขียนไว้เพื่อแสดงความนอบน้อมต่ออาจารย์ด้วย ซึ่งกวีเขียนกลอนไว้ขณะบวชคือ ปี พ.ศ. 2511 ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผมเขียนกลอนถึงท่านในวันนั้นยังจำได้ถึงวันนี้ว่า

พุทธทาสนามท่านปานขุนเขา

แต่แสนเบาสบายอย่างว่างน้ำหนัก

และ “ตัวตน” ของท่านยิ่งใหญ่หนัก

ใหญ่ด้วยสลักให้สละละ “ตัวตน”

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, น. 230)

จากข้อความข้างต้น รสแห่งความรักที่ปรากฏข้างต้นนั้น คือความรักของลูกศิษย์อย่างกวีที่มีต่อ “ท่านอาจารย์พุทธทาส” เป็นความรักและความประทับใจที่เกิดจากการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมภายในสวนโมกขพลารามโดยถ่ายทอดความรักนั้นออกมาเป็นกวีนิพนธ์ร้อยกรองด้วยความเคารพบูชาและความถนัดอันเป็นเอกลักษณ์ของกวี

รสวรรณคดีที่ปรากฏนั้นแทรกอยู่ในเนื้อความตลอดทั้งเรื่องของ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” เป็น “รสความ” ที่กวีถ่ายทอดอารมณ์มายังผู้อ่านผ่านลีลาภาษาให้เกิดสุนทริยรสไปตามแต่ละตัวอักษรคือปรากฏมากที่สุดคือ **ศานตรส** คือความสงบ ศานติสุขที่เกิดขึ้นในหัวใจ รสวรรณคดีอื่นปรากฏเพียงหนึ่งครั้งเท่านั้น **กรณารส** **วีรรส** **อัทธกรส** **ภยานกรส** **พิภตสรส** **เราทรส** **ศฤงคารรส** แต่ไม่ปรากฏ**หาสยรส** รสความขบขันแต่อย่างใด อาจเป็นเพราะกวีนิพนธ์ฉบับนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบันทึกความทรงจำขณะปฏิบัติธรรมมากกว่าเป็นความเรียงสนุกสนานชวนขบขัน แต่รสวรรณคดีที่ปรากฏตลอดทั้งเรื่องนั้นสะท้อนให้เห็นความรู้สึกและความสามารถในการปรุงคำให้เนื้อความเข้าถึงอารมณ์ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

บทสรุป

กวีนิพนธ์ เรื่อง “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีนิพนธ์ร้อยแก้วที่มีคุณค่าอีกเรื่องหนึ่งนำเสนอเป็นตอน ๆ จำนวน 36 ตอน มีการใช้โวหารการประพันธ์ทั้ง 5 ลักษณะ โดดเด่นที่การใช้บรรยายโวหารนำเสนอเรื่องราวและข้อธรรมต่างๆ อีกทั้งยังเป็นการผสมผสานการใช้โวหารหลายชนิดร่วมกันในการถ่ายทอด ปรากฏบรรยายโวหารร่วมกับอุปมาโวหาร เทศนาโวหารร่วมกับสาธกโวหาร แสดงถึงความสามารถในการเรียบเรียงภาษาของกวีได้อย่างมีชั้นเชิง สะท้อนให้เห็นความสามารถทางการใช้ภาษาในการร้อยเรียงเรื่องราวได้อย่างไพเราะสละสลวย อีกทั้งยังมีการใช้โวหารภาพพจน์ 11 ลักษณะ ที่เป็นการแฝงนัยตรงและนัยอ้อม โดดเด่นด้วยการใช้ภาพพจน์อุปมาเปรียบเทียบให้ผู้อ่านคล้อยตาม และคำถามเชิงวาทศิลป์ให้ผู้อ่านใคร่ครวญคำตอบด้วยตนเอง และตีความความเปรียบเทียบต่าง ๆ ไปตามแต่ละตัวอักษร ทำให้เกิดอรรถรสในการสื่อสาร ผสานกับรสวรรณคดีทั้ง 8 ลักษณะ ทว่าโดดเด่นด้วยศานตรสความสงบ ชุ่มเย็นจากการศึกษาธรรมที่กวีได้ฝึกฝนมาตลอดระยะเวลาที่ปรากฏในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ที่ดำเนินไปแต่ละตอน ทำให้ผู้อ่านได้เรียนรู้พุทธธรรมที่แทรกอยู่ในกวีนิพนธ์ฉบับนี้ไปพร้อมกับความเพลิดเพลินในลีลาภาษา

“แผ้วผ่านธารน้ำไหล” จึงเป็นกวีนิพนธ์ความเรียงร้อยแก้วอีกฉบับหนึ่งของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์จากลีลาภาษาที่งดงาม สอดแทรกไปกับความรู้ตามพุทธธรรมอันเป็นแนวทางของสวนโมกขพลารามสวนป่าแห่งความหลุดพ้นที่ท่านพุทธทาสภิกขุสร้างขึ้นเพื่อให้พุทธศาสนิกชนและผู้สนใจธรรมะได้ศึกษาปฏิบัติอย่าง “เป็นอยู่อย่างธรรมชาติเช่นเดียวกับตถาคต” เพื่อเข้าถึงธรรมเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ ผ่านการเรียนรู้จากเรื่องราวที่บันทึกไว้จากผู้มีความสามารถทางภาษา เช่นเดียวกับที่เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2537, คำนำ น. 4) กล่าวไว้ว่า “นอกจากพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ยังมี “ผู้อธิบาย” สืบต่อมาในภายหลัง ดังเรียกว่า อรรถกถาจารย์ทั้งหลาย ผู้อธิบายเหล่านี้แหละ ได้เป็นผู้ประจักษ์ในสัจธรรมถ่องแท้แล้วจึงสามารถสืบทอดได้ ปัญหาสำคัญของการสืบทอด หรือ “อธิบาย” นั้นอยู่ที่เงื่อนไขของยุคสมัยอรรถกถาจารย์ของแต่ละยุคต้องตระหนักต่อปัญหานี้ สามารถทำให้คนในแต่ละยุคนั้น ๆ รับผิดชอบได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ด้วย เงื่อนไขสำคัญนี้ ประการหนึ่งก็คือ สื่อ และสื่อที่สำคัญที่สุดก็คือ “ภาษา” นั่นเอง”

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยกวีนิพนธ์ เรื่อง สุนทรียภาพในรสความจากกวีนิพนธ์ “แผ้วผ่านธารน้ำไหล” ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผลการศึกษาพบว่า มีการใช้อย่างโวหารการประพันธ์ครบทั้ง 5 ลักษณะ ได้แก่ บรรยายโวหาร อุปมาโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร และ พรรณนาโวหาร ที่ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของกวีไปตามแต่ละเหตุการณ์ทำให้เห็นชั้นเชิงการใช้ภาษาของกวีได้เป็นอย่างดีสอดคล้องกับแนวคิดของ สมเกียรติ รักษณ์ (2551) ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2523) และ วรวรรณ์ ศรียาภัย (2565) ที่กล่าวว่า “การใช้ถ้อยคำที่เกิดขึ้นจากการเรียบเรียงข้อความให้ไพเราะสละสลวย แสดงให้เห็นปฏิภาณ ไหวพริบ และชั้นเชิงในการใช้ภาษา เป็นเครื่องมือที่ใช้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกไปยังผู้อ่านได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการแฝงเร้นความเปรียบไว้ในภาพพจน์ที่ปรากฏการใช้ อุปมา คำถามเชิงวาทศิลป์ อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน สมมุติภาวะ สัญลักษณ์ การแฝงนัย การอ้างถึง แนวเทียบ สัมพจน์ อวพจน์ อุปนิเสธ และอุปมานิทัศน์อย่างหลากหลายเพื่อนำเสนอเรื่องราวอย่างมีอรรถรส เป็นความสามารถในการเลือกใช้ความเปรียบของกวีที่มีความสามารถทางภาษาอย่างลุ่มลึก สอดคล้องกับแนวคิดของ สรียกานต์ ยี่เก็งเยี่ยม (2564) กล่าวว่า “ความงามด้านภาพพจน์การเปรียบเทียบ ทำให้เห็นถึงความพิถีพิถันและชั้นเชิงของกวีที่ได้นำเสนอผ่านกวีนิพนธ์” และยังสัมพันธ์กับ นิตยา แก้วคัลณา (2556) ที่กล่าวว่า “การใช้ภาพพจน์นี้มีความพิเศษ เพราะเป็นการใช้ถ้อยคำเพื่อแสดงภาพและสื่อความโดยเปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐานของคำที่ทำให้กวีนิพนธ์น่าประทับใจและชวนติดตามอ่านตลอดเล่ม”

ภาพพจน์ที่ปรากฏในกวีนิพนธ์อย่างสม่ำเสมอ เป็นความเปรียบที่ไม่ไกลตัวผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นภาพได้อย่างชัดเจนและติดตามอ่านไปพร้อมกับ รสวรรณคดีทั้ง 8 ลักษณะ ได้แก่ ศานตรส ฤณรสน วิรสรส อัทธฤตรส ภูยานกรรสน พิภตสรส เราทรส และศฤงคารรส ที่แทรกอยู่ในเนื้อความตลอดเรื่องทำให้ผู้อ่านเพลิดเพลินไปกับรสความที่สร้างสุนทรียะทางอารมณ์ สอดคล้องกับที่ ปราโมทย์ ชูเดช (2549) กล่าวว่า “ภาพพจน์และรสวรรณคดีเป็นสุนทรียะประเภทหนึ่ง คือมีความงามทางภาษา กวีจะใช้ภาพพจน์เพื่อเป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม ส่วนรสวรรณคดีนั้นเป็นลีลาแห่งความงามของการใช้คำเพื่อสื่ออารมณ์” รสวรรณคดีจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่จะทำให้ กวีนิพนธ์ไพเราะ มีสุนทรียะของคำและความหมาย สามารถสื่อสารกับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ สันติ ทิพนา (2566) ว่า “กวีนิพนธ์ไพเราะจากลีลาภาษาถ่ายทอดออกมาเป็นโวหารการประพันธ์ แฝงนัยตรงและนัยแฝงเร้นไว้ในภาพพจน์ให้ผู้อ่านตีความ อีกทั้งยังมีรสวรรณคดีที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจให้แก่ผู้อ่านทำให้กวีนิพนธ์แทรกกลิ้งในจิตใจของมนุษย์ได้ดีกว่างานประพันธ์ชนิดอื่น” จึงกล่าวได้ว่า โวหารการประพันธ์ ภาพพจน์ และรสวรรณคดีจึงเป็นลักษณะสำคัญที่กวีใช้ถ่ายทอดความรู้สึกออกมาเป็นวรรณศิลป์ที่ชวนติดตาม

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยกวีนิพนธ์ เรื่อง สุนทรียภาพในรสความจากกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

1. เป็นแนวทางในการศึกษาสุนทรียภาพในรสความจากกวีนิพนธ์ร้อยแก้วฉบับอื่นว่ามีลักษณะการประพันธ์ที่โดดเด่นอย่างไรที่ทำให้ผู้อ่านประทับใจ
2. เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณศิลป์ในการประพันธ์ประเด็นอื่น ๆ เช่น การใช้เสียง การใช้คำ การใช้สำนวน การใช้ประโยค เพื่อพิจารณาความงามทางภาษาในกวีนิพนธ์ร้อยแก้ว

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย

จากการศึกษาวิจัยกวีนิพนธ์ เรื่อง สุนทรียภาพในรสความจากกวีนิพนธ์ “แผ่วผ่านธารน้ำไหล” ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของโวหารการประพันธ์ ภาพพจน์ และวรรณคดีซึ่งเป็นสุนทรียภาพทางวรรณศิลป์ที่เกิดจากชั้นเชิงทางภาษาของกวีที่ถ่ายทอดออกมาเป็นกวีนิพนธ์ร้อยแก้ว มีลีลาการใช้โวหารที่ไพเราะงดงาม การคัดสรรคำที่ใช้เปรียบเทียบเป็นภาพพจน์แต่ละลักษณะเป็นชั้นเชิงในการประพันธ์ที่เกิดจากความรู้สึสดด้วยประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตจึงกรองคำได้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ให้ผู้อ่านเข้าถึงกวีนิพนธ์ได้โดยง่าย อีกทั้งรสวรรณคดีที่ได้รับแต่ละตอนเป็นตัวอย่างในการเรียบเรียงความให้เกิดรสทางอารมณ์ สอดแทรกความรู้ตามพุทธธรรม เชื่อมโยงกับแนวคิดของสวนโมกขพลาราม ที่ท่านพุทธทาสภิกขุสร้างขึ้น เป็นการสื่อสารธรรมะที่เข้าใจกับทุกยุคสมัย เนื่องจากมีวรรณศิลป์ในการประพันธ์ สะท้อนให้เห็นความสามารถของกวีในการประยุกต์ใช้ภาษาเพื่อถ่ายทอดแนวคิดทางพุทธศาสนาให้เข้าถึงผู้อ่านได้อย่างน่าประทับใจ ถือเป็นตัวอย่างในการประพันธ์กวีนิพนธ์ร้อยแก้วได้อีกฉบับหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา รักขมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2530). *ผจญภัยร้อยเรียง*. กรุงเทพมหานคร: ปลาตะเพียน.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2555). *บทพรรณนาในกวีนิพนธ์ไทย: ลีลา ความคิด และการสืบทอด*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิตยา แก้วคัลณา. (2556). กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย: แนวคิดเรื่องการสืบทอดกับการสร้างงานของกวี. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 23(2), 162–187.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2537). *แผ่วผ่านธารน้ำไหล* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: เกี้ยว-เกล้า พิมพ์การ.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. (2523). *แนวทางการศึกษาวรรณคดี ภาษา กวี การวิจัยและวิจารณ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ปราโมทย์ ชูเดช. (2549). ภาพพจน์และวรรณคดีไทย. *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*, 1(2), 41-47.
- วรวรรณ ศรียาภัย. (2565). *ภาษาในบริบทสังคมและวัฒนธรรมสมัยใหม่*. กรุงเทพมหานคร: เค.พี.จันทร์เกษม.
- สมเกียรติ รักขมณี. (2551). *ภาษาวรรณศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สายน้ำใจ.

- สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย. (2562). *รางวัลราธิปพงศ์ประพันธ์ 2562*. สมุทรสาคร: สำนักพิมพ์พิมพ์ดี.
- สริยกานต์ ยี่เก็งเอี่ยม. (2564). กลวิธีทางวรรณศิลป์และภาพความเป็นอื่นในกวีนิพนธ์ของอังคาร จันทาทิพย์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 12(2), 225-241.
- สันติ ทิพนา. (2566). โวหารภาพพจน์และสวรรณคดีในกวีนิพนธ์ เรื่อง ฝูงนกเหนือวิหาร ของ โชคชัย บัณฑิต, *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด*, 17(3), 163-175.
- สุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. (2524). *วรรณคดีวิเคราะห์*. สงขลา: มงคลการพิมพ์.
- อนุমানราชชน, พระยา. (2531). *การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อารยา ถิรมงคลจิต. (2561). *รสและลีลาในวรรณคดี*. กรุงเทพมหานคร: เติลินิวส์.
- Olsen, S. H. (1978). *The Structure of Literary Understanding*. London: Cambridge University Press.